

Verklaring der plaat

‘Het leven van Robinson Crusoë’ (in de reeks *Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten* 2, 66), lithografie door Emrik en Binger. Amsterdam: George Lodewijk Funke. UBA Pr. C 11760.

In de reeks *Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten* verscheen als nummer 66 ‘Het leven van Robinson Crusoë’. De prent is niet gedateerd, maar moet begin 1867 vervaardigd zijn. George Lodewijk Funke (1836-1885), de Amsterdamse uitgever van de reeks, had faam verworven als uitgever van het werk van Multatuli. In 1865 lanceerde hij een ‘geheel nieuwe serie gelithographieerde

Nederlandsche kinderprenten’. Voor de prenten maakte Funke gebruik van de lithografische drukkerij Emrik & Binger te Haarlem. In december 1866 telde de serie al 61 nummers. Nummer 66 moet dus kort daarna verschenen zijn.

De gekleurde afbeeldingen kostten een dubbeltje en waren relatief duur. De *Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten* kenmerkten zich door hoge kwaliteit en ‘Nederlandsheid’. Dat Nederlandse karakter kwam tot uitdrukking in de verbeelding van de vaderlandse geschiedenis, de vaderlandse helden van weleer (Michiel Adriaansz de Ruyter) en typisch Nederlandse klederdrachten. In zekere zin was Robinson Crusoë dus een vreemde eend in de bijt. Door de opname in de reeks van *Nieuwe Nederlandsche Kinderprenten* transformeerde Robinson tot een soort Nederlander.

Met zijn reeks mikte Funke op het lager onderwijs. Naar zijn idee pasten deze prenten bij modern ‘aanschouwelijk onderwijs’.

Robinsons leven bestaat op deze prent uit veertien cruciale momenten, waarbij de dertiende en veertiende afbeelding in vergelijking met de andere afbeeldingen een groter formaat hebben en bovendien het midden van de prent uitmaken. De lezer leest en kijkt van links naar rechts en gaat vervolgens naar de volgende regel, maar de twee afbeeldingen in het midden moeten als het ware worden overgeslagen. Zij zijn voor het laatst bewaard, maar trekken tegelijkertijd alle aandacht. De nadruk valt in de kinderprent dan ook op de dertiende en veertiende afbeelding, die Robinsons bloedige confrontatie ‘met de wilden’ – nogal eufemistisch aangeduid als ‘avontuur’ – en diens vertrek van het eiland tonen.

Inhoud

Van de redactie	3
300 jaar Robinson Crusoe	5
PETER ALTENA, De gedaantewisselingen van een roman- personage. Driehonderd jaar <i>Robinson Crusoe</i> van Daniel Defoe: 1719-2019	7
CARL NIEKERK, <i>Robinson Crusoe, Inkle en Yarico</i> en het Europese koloniale project	21
LOTTE JENSEN, Spektakel en amusement. <i>Robinson Crusoe</i> op het toneel in Nederland rond 1800	35
RICK HONINGS, De vrouwelijke Robinson. Masculiniteit en kolonialisme in drie Nederlandse robinsonades	45
THOMAS PIERRART, 'What's in a name?' Robinsonades in de naoorlogse Nederlandse literatuur (1945-2019)	67
AFZONDERLIJKE BIJDRAGEN	83
LIEKE VAN DEINSEN, 'k Zeg basta met dat portretteeren'. Elizabeth Wolff en de (on)mogelijkheden van haar auteursportret	85
KEES VAN STRIEN, Een talent van wereldformaat: God of ketter. Voltaire in de Republiek, 1733-1778	105
THOMAS H. VON DER DUNK, Vergeefs op zoek naar de jumart. Vreemdelingen in de menagerie op De Loo bij Voorburg	129
WIJNAND W. MIJNHARDT, Trouweloosheid en loyaliteit rond 1800	147
Over de auteurs	163

Van de redactie

Nadat we in het vorige jaarboek twee verjaardagen vierden – de vijftigste van de Werkgroep 18e eeuw en de tweehonderdvijftigste van het circus – voegen we daar in dit jaarboek een derde aan toe: de driehonderdste verjaardag van Daniel Defoes *Robinson Crusoe*. De roman verscheen in 1719 en is zonder twijfel een van de producten uit de achttiende eeuw die vandaag nog het meest tot de verbeelding spreekt. Net als bij voorgaande verjaardagen grijpen we de gelegenheid aan om de brede context van Defoes befaamde en beruchte boek voor het voetlicht te brengen. Zoals u in de inleiding van gastredacteur Peter Altena kunt lezen, schetsen de auteurs heel diverse perspectieven, met bijzondere aandacht voor de rol van veranderende opvattingen over gender, ras en kolonialisme in bewerkingen en navolgingen van *Robinson Crusoe* van de achttiende eeuw tot op vandaag.

Zoals steeds vindt u in dit nummer ook bijdragen die los staan van het themadossier. Dat zijn er deze jaargang maar liefst vier. Literatuurhistorica Lieke van Deinsen bestudeert het gebrek aan auteursportretten van Elizabeth Wolff. Dat was immers niet zomaar een toevallige vergetelheid, maar een breuk met conventies die de auteur zelf uitgebreid toelichtte. Die toelichting, betoogt Van Deinsen in haar fascinerende analyse, vertelt ons veel over de mogelijkheden en onmogelijkheden van het vrouwelijke auteursportret in de achttiende eeuw. In een volgende bijdrage staat Kees van Strien stil bij een andere grootheid van de achttiende eeuw, de Franse filosoof Voltaire (van wie we overigens geen gebrek aan auteursportretten hebben) en zijn receptie in de Nederlandse Republiek. Aan de hand van artikelen in kranten en tijdschriften beschouwt Van Strien de diverse maar heftige reacties die Voltaire en zijn omvangrijke oeuvre bij het Nederlandse publiek teweegbrachten.

Terwijl Van Strien bekijkt hoe Nederland reageerde op de buitenlandse Voltaire, gaat redacteur Thomas H. von der Dunk in op buitenlandse reacties op een Nederlandse curiositeit: hij bestudeert de bezoekers aan de stadhoudelijke diergaarde nabij De Loo, onder wie niemand minder dan de Oostenrijkse keizer Jozef II. Bezoekers die er fabelachtige wezens hoopten aan te treffen keer-

den al eens teleurgesteld terug, maar troffen er als ze geluk hadden olifanten, leeuwen, luipaarden en apen. Tot slot reflecteert cultuurhistoricus Wijnand W. Mijnhardt op trouweloosheid en loyaliteit bij de patriotten en Bataven. Hij wijst in zijn stimulerende bijdrage op het belang van politieke ‘vriendschap’ en toont dat de emancipatie van de politiek tot volwaardig ideologische activiteit rond 1800 nog in de kinderschoenen stond.

We blikken graag ook al even vooruit naar het *Jaarboek* van volgend jaar: dan wijden we een themadossier aan de schaduwkanten van de eeuw van de Verlichting. Een diverse groep auteurs is al hard aan het werk om de schurken, schelmen en schandalen van de achttiende eeuw uit die schaduwen te doen treden. We nodigen u echter nog steeds graag uit tot het inzenden van afzonderlijke bijdragen die los staan van het thema. Alles wat met de lange achttiende eeuw (1670-1830) te maken heeft, zij het in haar sociale, politieke, economische, filosofische, religieuze, literaire, artistieke, architecturale of muzikale aspecten, komt in aanmerking voor publicatie. Gedetailleerde richtlijnen kunt u terugvinden op onze website, www.18e-eeuw.nl.

Rest ons alleen nog u veel leesplezier te wensen op deze tocht door de achttiende-eeuwse wereld. Ook als u verlegen zit om tijd om alles te lezen, raden we u aan dit *Jaarboek* steeds dicht bij de hand te houden. Mocht u onverhoeds op een onbewoond eiland stranden, dan vindt u er misschien meer in dan alleen aangename lectuur.

De redactie.

DOSSIER

300 jaar Robinson Crusoe

De gedaantewisselingen van een romanpersonage

Driehonderd jaar *Robinson Crusoe* van Daniel Defoe, 1719-2019

Driehonderd jaar geleden, op 25 april 1719, verscheen in Londen *The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner*. De uitgever was W. Taylor, 'at the Ship in Pater-Noster-Row'. Binnen het jaar had hij *Robinson Crusoe* enkele malen moeten herdrukken, binnen het jaar ook betrok hij in Pater-Noster-Row een tweede pand, onder de naam 'Black Swan'. Vermoedelijk legde de uitgave van het boek hem geen windeieren. In 1724 verkocht hij zijn uitgeverij en winkel aan de jonge Thomas Longman. Het door Longman gestarte uitgevershuis is uitgegroeid tot een groot bedrijf en de roman van Defoe staat er nog steeds op de fondslijst.

Het succes van het boek, dat al snel kortweg *Robinson Crusoe* kwam te heten, houdt al drie eeuwen aan. Om die reden stonden tal van kranten en weekbladen in april van dit jaar stil bij de roman van Defoe, bij de voorlopers en navolgers, bij de bewerkingen en echo's in later eeuwen en de jongste tijd. Aan de roman en zijn *Nachleben* werden dit jaar wetenschappelijke congressen gewijd, onder meer in Lyon, Mainz en York.¹ *Robinson Crusoe* is een van de weinige romans uit de achttiende eeuw die al driehonderd jaar repertoire houdt. Het is intussen veel meer dan een boek. Zelfs wie het boek niet gelezen heeft, kent het verhaal. Het *Jaarboek De Achttiende Eeuw* besteedt daarom in dit dossier aandacht aan de *tercentenary* van *Robinson Crusoe*.

In de in 2018 verschenen *The Cambridge Companion to 'Robinson Crusoe'* bundelde Defoe-kenner John Richetti veertien artikelen die in zekere zin de balans van de *Robinson Crusoe*-studie opmaken.² De nadruk ligt daarbij op de verbinding tussen de schrijver, zijn roman en de achttiende eeuw. De artikelen die in dit *Jaarboek* zijn opgenomen, raken aan thema's die in *The Cambridge Companion* onbesproken bleven of slechts zijdelings aan bod kwamen. In het bijzonder komt de erfenis van Robinson Crusoe in Nederland en Vlaanderen aan bod.

1 '300 ans de Robinsonades', Université Jean Moulin – Lyon (11-12 april 2019); 'Comparative Perspectives on the Robinsonade, 1719-2019', Johannes Gutenberg-Universität Mainz (12 juli 2019); Sixth Biennial Meeting of the Defoe Society: 'Crusoe at 300: Adaptations, Afterlives and Futures', University of York and Centre for Eighteenth Century Studies (10-12 juli 2019).

2 John Richetti (ed.), *The Cambridge Companion to 'Robinson Crusoe'* (Cambridge 2018).

Daniel Defoe is de schrijver van de roman, maar dat was in 1719, bij verschijnen, niet alom bekend. De titelpagina wekte immers de indruk dat Crusoe behalve de hoofdpersoon ook de schrijver was: 'Written by Himself'. Crusoe valt op de eerste bladzijde van het verhaal met de deur in huis door te vertellen wanneer en waar hij geboren is, hij vervolgt met gegevens over zijn vader en broers. Hij is naar eigen zeggen van goede komaf, maar komt 'niet uit de streek'. Zijn vader was 'een vreemdeling uit Bremen'.³

De suggestie dat het boek de autobiografie van Robinson Crusoe is, wordt nog versterkt doordat een deel van het verhaal in dagboekvorm is gesteld. Crusoe spreekt zijn lezers haast amicaal aan en legt hen afwisselend medelijden en spot in de mond. Het verleidt en verplicht om in de hoofdpersoon behalve de verteller ook de schrijver te zien. De lezer wordt zo een bondgenoot.

Simon Tyssot de Patot, de Deventer hugenoot, volgde zo rond 1714 in zijn anoniem verschenen reisverhaal *Voyages et aventures de Jaques Massé* eenzelfde strategie. Het orale verhaalkader, waarbij de reiziger als verteller optreedt, wordt versterkt door de weergave van de vele gesprekken die de reiziger met anderen voert en door de frequente verwijzingen naar passages waarover hij eerder 'verteld' heeft. Voltaire en veel andere lezers meenden daarom dat het reisverhaal dan ook geschreven was door Jaques Massé.⁴ Zo gek was dat niet gedacht: de meeste reizigers – echte reizigers, zoals Willem Ysbrantsz Bontekoe, en 'fireside travellers', 'reizigers' die bij de open haard van reizen verhaalden die ze niet gemaakt hadden – vertelden in de eerste persoon enkelvoud en deden er alles aan om geloof te vinden. Niet alle reizigers wisten de lezers echter zo te dresseeren dat zij zich gedroegen als luisteraars en medeplichtigen.⁵

Op de titelpagina van *Robinson Crusoe* was een korte samenvatting van het sensationele verhaal te vinden, zoals dat bij eigentijdse romans en 'ware geschiedenissen' normaal was. De waarheid van deze 'ware geschiedenissen' is verwant aan het in orale culturen dominante waarheidsbegrip, dat neerkomt op waarachtigheid en nog niet op feitelijke, controleerbare waarheid.⁶ Het noemen van jaartallen en namen van plaatsen en landen biedt slechts controleerbaarheid in schijn. In 1719 of in de jaren erna reisde immers geen lezer naar Bremen om te controleren of de vader van Crusoe echt uit die stad afkomstig was, niemand zocht in York naar het bewijs dat Robinson Crusoe er geboren was. Bremen en York bestonden, en dat maakte dat de geschiedenis voor de meeste lezers geloofwaardig en waarachtig genoeg was.

Het boek was een groot succes, wat ervoor zorgde dat het begon te gonzen van geruchten. Collega-schrijver Charles Gildon onthulde in een satirisch pam-

3 Daniel Defoe, *Het leven en de wonderlijke avonturen van Robinson Crusoe*. Vert. door Cees Buddingh' (Utrecht/Antwerpen 1980).

4 Simon Tyssot de Patot, *Reizen en avonturen van Jaques Massé*. Vertaald door Lizette van Eijkeren, inleiding Peter Altena (Hilversum 2016) 10-11.

5 Percy G. Adams, *Travelers and Travel Liars 1660-1800* (New York 1980) 80-131 over 'fireside travelers' (in het Nederlands wordt dat vertaald als 'haardreizigers') voor en na Defoe.

6 Hans Achterhuis, *Coetzee, een filosofisch leesavontuur* (Rotterdam 2019) 206-207; Frances E. Dolan, *True Relations. Reading, Literature, and Evidence in Seventeenth-Century England* (Philadelphia 2013).

flet dat een zekere ‘kousenmaker’ Defoe debet was aan de roman. Deze Defoe zou de schrijver of *ghostwriter* zijn en stond in Londen en omstreken als opiniemaker te kwader naam en faam bekend. Hij had een tijd in gevangenschap doorgebracht. Volgens Gildon was het verhaal over Robinson Crusoe een onwaarschijnlijke geschiedenis én gevaarlijk onvroom. Vooral dat laatste leek een wonderlijk verwijt: was de roman niet juist recht in de leer? De kritiek van Gildon mocht dan ook niet baten. Misschien bleef de verspreiding van zijn pamflet beperkt tot de kring van schrijvers die elkaar het succes misgunden – kleine schrijverskift in Grub Street. Aan de reputatie van het boek als ‘echt gebeurde’ geschiedenis deden Gildon en latere critici nauwelijks afbreuk.

Robinson Crusoe in vertaling

Het Kanaal en de Engelse taal hinderden het Europese succes van *Robinson Crusoe* niet. Het was dan ook een bijzonder reisverhaal, waarin de verteller als schipbreukeling op een onbewoond Caribisch eiland belandt en zich geleid door godsdienst, Verlichting en praktische zin weet te redden. Na enkele jaren ontmoet hij een ‘nobele wilde’, die hij naar de dag van hun eerste ontmoeting Vrijdag noemt. De onderdanige Vrijdag staat zijn meester Robinson als vanzelfsprekend bij.

Op het continent begon de victorie van de roman in Amsterdam, begin 1720, met een Franse vertaling. Die verscheen, in drie delen, bij de Amsterdamse uitgevers L'Honoré en Châtelain. Het Frans was in geleerde en geletterde kringen, in de zogeheten *République des Lettres*, nog steeds dominant en de weg naar lezers leidde nog altijd via het Frans.⁷

In de grote steden van Holland won de kennis van de Engelse taal onmiskenbaar veld. Veelzeggend was de bijnaam van Rotterdam in die jaren: ‘little London’. In tal van garnizoenssteden waren bovendien Schotse militairen gelegerd die de verbindingen met het thuisfront onderhielden. John Gabriel Stedman, die zijn jeugd in zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden doorbracht en er bij de Schotse brigade diende, kende zijn *Robinson Crusoe* bijvoorbeeld goed.⁸ Ook de weekbladschrijver Jacob Campo Weyerman was dankzij zijn Schotse moeder vertrouwd met Engelse literatuur. In zijn *Rotterdamsche Hermes* van 6 maart 1721 liet hij de naam van Robinson Crusoe voor het eerst vallen.⁹

Stedman en Weyerman lazen Engelse bellettrie in het Engels, maar zij waren uitzonderingen. Voor een grotere bekendheid in Europa bleef een Franse vertaling absolute noodzaak. Die vertaling ontstond in de kring van het Franstalige

7 Hans Bots, *De Republiek der Letteren. De Europese intellectuele wereld 1500-1760* (Nijmegen 2018).

8 Roelof van Gelder, *Dichter in de jungle. John Gabriel Stedman (1744-1797)* (Amsterdam/Antwerpen 2018) 257 en 276.

9 Jacob Campo Weyerman, *De Rotterdamsche Hermes*, nr. 33 (6 maart 1721) 204. Ook op 4 september 1721 schrijft Weyerman ironisch over de geloofwaardigheid van Robinson Crusoe. Met dank aan Jan Bruggeman.

tijdschrift *Journal Littéraire*. Dat blad werd vanaf 1713 uitgegeven door de Haagse uitgever Thomas Johnson. Enkele redacteuren hadden als hugenoten een wijkplaats in de Republiek gevonden. Het tijdschrift had een duidelijke Britse verbinding: uitgever Johnson was van Schotse komaf, de twee Nederlandse redacteuren Justus van Effen en Willem Jacob 's Gravesande hadden een jaar in Engeland verbleven en waren beiden in 1715 lid van de Royal Society geworden.¹⁰

Het blad besprak Engelstalige boeken van Berkeley, Burnet en Pope en gaf de denkbeelden van Isaac Newton een grotere bekendheid. Kort na de verschijning van *Robinson Crusoe* begon Thémiseul de Saint-Hyacinthe, vriend van Van Effen en kortstondig lid van de redactie van het *Journal*, met de vertaling ervan. Het verhaal wil dat hij het grote werk om gezondheidsredenen moest staken en de rest van het vertaalwerk aan Van Effen liet. In april 1720 kon de verschijning van het eerste deel aangekondigd worden.¹¹

Het belang van deze vertaling voor de bekendheid van de roman in Europa kan niet overschat worden. In zijn Van Effen-biografie onderscheidt P.J. Buijnsters liefst 36 edities van de door Saint-Hyacinthe en Van Effen vervaardigde vertaling.¹² De vertaling, zoals die in 1720 uitkomt, heeft nog geen weet van Defoe als auteur. In zijn inleiding refereert Van Effen aan het grote succes in Engeland van deze 'Histoire veritable' – het is geen roman! De waarachtigheid van de geschiedenis is volgens hem het product van de daarin beschreven 'psychische ontwikkeling' van Crusoe, 'de geschiedenis van de diverse gesteldheden van zijn geest en van de gemoedsveranderingen die hij doormaakt.'¹³ Voor de lezers en luisteraars biedt dat een mogelijkheid tot vereenzelviging.

Volgens Van Effen is de schrijver van de 'Histoire' geen 'homme de Lettres': zijn stijl is die van een ongepolijste zeeman. Kenmerk van het verhaal is 'naïveté', een aanwijzing van waarachtigheid. In religieus opzicht is het boek in orde. In zijn vertaling heeft Van Effen naar eigen zeggen getracht de rauwheid van het origineel te behouden, maar hij ontkwam er toch niet aan om de stijl te fatsoeneren. Daar had hij meer woorden voor nodig dan Defoe.

Hoewel Van Effens vertaling kort besproken is door Buijnsters en al eerder door W.H. Staverman, in zijn dissertatie uit 1907, *Robinson Crusoe in Nederland*,¹⁴ is er nog sterk behoefte aan diepgravend onderzoek. In het verlengde daarvan zouden ook de illustraties die Bernard Picart bijdroeg aan de Franse vertaling nadere bestudering verdienen. Picart, van Franse komaf en werkzaam in Amsterdam, lijkt een beslissende rol te hebben gespeeld in de Robin-

10 Léonie Maass, *Het Journal Littéraire de la Haye (1713-1723). De uitwendige geschiedenis van een geleerdentijdschrift* (Deventer 2001) 19 en 30.

11 P.J. Buijnsters, *Justus van Effen 1684-1735. Leven en werk* (Utrecht 1992) 169.

12 Ibidem, 383-386.

13 Ibidem, 170.

14 Ibidem, 169-172; W.H. Staverman, *Robinson Crusoe in Nederland. Een bijdrage tot de geschiedenis van den roman in de XVIIIe eeuw* (Groningen 1907) 36-44. Over Staverman als verzamelaar: Jelle Kingma, 'W.H. Staverman and the Robinson Crusoe Collection', in: Ton J. Broos, Jelle Kingma, Anton Bossers (ed.), *Robinson Crusoe in the old and new worlds* (Ann Arbor/Groningen 1992) 35-48. De verzameling-Staverman berust thans in de bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen.

son Crusoe-iconografie.¹⁵ Hij was op diverse manieren verbonden met de kring rond het *Journal Littéraire*, in het bijzonder met Prosper Marchand, de belangrijkste redacteur.¹⁶ De betrokkenheid van Saint-Hyacinthe, Van Effen en Picart bij de Franse vertaling verraadt een ideologische betrokkenheid die verder gaat dan louter geldelijk gewin: de mannen van het *Journal* vonden elkaar in een nieuw project. Een typering van Van Effen als ‘broodvertaler’ miskent in ieder geval dat verder reikend engagement.¹⁷

De Franse vertaling vond weerklink in de Republiek. Een paar maanden na het eerste deel van de Franse verscheen een Nederlandse versie. Op sommige plaatsen baseerde deze vertaling zich op de Franse, maar de Nederlandse vertaler, wiens naam onbekend is gebleven, ging vooral zijn eigen weg. Het vergelijkend onderzoek van Staverman laat de tekorten van de Nederlandse vertaling scherp uitkomen: ‘by the way’ wordt ‘bij de weg’. Voor de bekendheid van Robinsons geschiedenis zorgden eind 1721 ook de drie uittreksels van de roman, samen goed voor bijna tachtig bladzijden, in het bijzonder in domineeskringen veel gelezen maandblad *Boekzaal der Geleerde Wereld*.¹⁸ Die uittreksels waren gebaseerd op de Franse vertaling, maar zullen de belangstelling voor de Nederlandse vertaling ongetwijfeld gestimuleerd hebben. In latere eeuwen werd *Robinson Crusoe* andermaal in het Nederlands vertaald, zij het met een veel diepgaander kennis, onder andere door Cees Buddingh’.

Voorgeschiedenissen

Dat Defoe de schrijver van *Robinson Crusoe* bleek en dus niet Crusoe zelf, tastte voor slechts weinigen de waarachtigheid van het verhaal aan. Veel werk werd vervolgens gemaakt van de zoektocht naar de modellen van Robinson. Als Crusoe niet had bestaan, dan had Defoe stellig de avonturen en woorden van iemand anders geleend, want de waarheid van het verhaal stond vast, al was dan misschien niet duidelijk hoe vast.

Alexander Selkirk is langdurig en door velen gehouden voor de man wiens levensgevallen Defoe inspireerden. Selkirk had zich na een conflict met zijn kapitein vrijwillig op het eiland Juan Fernandez aan land laten zetten. Hij was niet de enige die in die jaren vrijwillig of onvrijwillig op een eiland verbleef. Onlangs verscheen *Crusoe, Castaways and Shipwrecks in the Perilous Age of Sail* van Mike Rendell en daarin komen meer geschiedenissen van schipbreukelingen en bewoners van ‘onbewoonde eilanden’ voor, geschiedenissen die dateren van voor 1719.¹⁹

15 David Blewett, ‘The Iconic Crusoe: Illustrations and Images of *Robinson Crusoe*’, in: Richetti (ed.), *The Cambridge Companion*, 159-161.

16 I.H. van Eeghen, *De Amsterdamse boekhandel 1680-1725 IV* (Amsterdam 1967) 41-45; Margaret C. Jacob, ‘Bernard Picart and the Turn toward Modernity’, *De Achttiende Eeuw* 37 (2005) 3-16.

17 Buijnsters, *Justus van Effen*, 168.

18 Rietje van Vliet, ‘Boekzaal der Geleerde Wereld (1715-1863)’, in: Rietje van Vliet (ed.), *Encyclopedie Nederlandse Tijdschriften* (<https://enti815.nl>; geraadpleegd 26 mei 2019)

19 Mike Rendell, *Crusoe, Castaways and Shipwrecks in the Perilous Age of Sail* (Barnsley 2019).

Wie zeker niet model heeft gestaan voor Robinson Crusoe is de Hagenaar Leendert Hasenbosch, maar in enkele opzichten loopt zijn geschiedenis parallel aan die van Crusoe. *An Authentick Relation of the Many Hardships and Sufferings of a Dutch Sailor*, in Londen in 1728 uitgegeven door J. Roberts, bevat het dagboek van een Nederlandse zeeman. Hij vertelt daarin hoe hij zich van dag tot dag in leven houdt op het eiland Ascension, waar hij van boord was gezet op last van de commandeur van de vloot, vermoedelijk vanwege sodomie. Het dagboek dat de basis vormt van *An Authentick Relation* zou in januari 1726 door de bemanningsleden van een Brits schip in een verlaten tent zijn aangetroffen. De schrijver van het dagboek zagen zij niet. Onderzoek van Michiel Koolbergen heeft aangetoond dat dit verhaal wel degelijk op waarheid berust.²⁰

Hasenbosch' geschiedenis speelde zich meer dan zes jaar na *Robinson Crusoe* af. Zijn relaas is niettemin van belang voor het Crusoe-onderzoek, omdat ze laat zien dat het niet vreemd was om in 1719 en later te geloven in de waarachtigheid van het levensverhaal van Robinson. Het maakt ook eens te meer duidelijk dat er zeker in Engeland een markt was voor dergelijke geschiedenissen.

Het onderzoek naar de bronnen van Defoe richtte zich niet enkel op modellen in de werkelijkheid, maar ook op voorbeelden in de verhalende literatuur. Staverman ziet in zijn *Robinson Crusoe in Nederland* opvallende overeenkomsten tussen de avonturen van Robinson Crusoe en een episode uit de imaginaire reisroman van Hendrik Smeeks, *Beschryvinge van het magtig Koningryk Krinke Kesmes* uit 1708.²¹ In 1925, bijna twintig jaar na zijn dissertatie, komt Staverman terug op de kwestie en verkleint hij juist de betekenis van de gesignaleerde overeenkomsten. Er is naar zijn idee onvoldoende bewijs voor de stelling dat Defoe Smeeks nagevolgd heeft.²² De geschiedenis van de achtergelaten scheepsjongen blijkt immers voordien al enkele malen verteld. Dat geldt ook voor andere geschiedenissen van schipbreuk en gedwongen verblijf op onbewoonde of nauwelijks bewoonde eilanden. Toen de reisroman van Smeeks in 1721 in het Duits vertaald werd, kreeg de episode met de scheepsjongen opvallend genoeg als opschrift 'Der Holländische Robinson Crusoe' mee.

Ongetwijfeld zijn er meer kandidaten. In zijn bijdrage aan dit *Jaarboek* beschouwt Carl Niekerk de geschiedenis van 'Inkle en Yarico' als een 'waarschijnlijke bron' voor de roman *Robinson Crusoe*. Het is een verhaal van Richard Steele, dat hij in 1711 in zijn tijdschrift *The Spectator* opnam.

20 Michiel Koolbergen, *Een Hollandse Robinson Crusoe* (Leiden 2002); voortgezet door Alex Ritsema, *A Dutch Castaway on Ascension Island in 1725* (Deventer 2010). Zie ook mijn opmerkingen in 'Expeditie Robinson Crusoe (1719-2019) – 15', een blog op de site van de Stichting Jacob Campo Weyerman.

21 Staverman, *Robinson Crusoe in Nederland*, 51-55; Peter Altena, 'Utopie als achttiende-eeuws spel in Zwolle en Deventer', *De Boekenwereld* 32, 2 (2016) 36-41.

22 W.H. Staverman, 'Een Nederlandse bron van de Robinson Crusoe', *De Nieuwe Taalgids* 19 (1925) 16-26.

Robinsonades

Het is tekenend voor de geloofwaardigheid van het verhaal van Defoe dat zovelen diens kielzog kozen en in de titel van hun romans de naam van ‘Robinson’ kozen. Ongetwijfeld speelt het commerciële succes van de roman van Defoe ook een grote rol. ‘Robinson’ werd een keurmerk. De naam stond voor avontuur. Een rijk subgenre kwam onder de naam ‘robinsonade’ in Europa, ook in de Nederlanden, tot bloei.

Over dat subgenre kwam in de vorige eeuw een vruchteloze discussie op gang. Wanneer mocht een roman een ‘robinsonade’ heten? Een kwestie van definiëring. De discussie daarover bracht rekkelijken en preciezen in het strijdperk. In de decennia na de verschijning van *Robinson Crusoe* stond de naam ‘Robinson’ in de titels van nieuwe romans voor ‘avonturier’. Een dergelijke opvatting van Robinson als avonturier vindt ook steun in het begin van de titel van de roman van Defoe: *The Life and Strange Surprising Adventures*.

Staverman kritiseert de onderzoekers die van de weermomstuit iedere avonturiersroman een robinsonade noemden: dat is volgens Staverman een ongeïjnde stellingname. Meer sympathie hebben hij en – veel later – Arno van der Plank voor een strenge en exclusieve definitie van de ‘robinsonade’: een robinsonade was pas een robinsonade als het hoofdthema overeenkwam met dat van *Robinson Crusoe*: ‘het leven van één of meer schipbreukelingen op een onbewoond eiland’.²³

De faam van *Robinson Crusoe* heeft de roman van Defoe echter allengs tot criterium verheven van wat een robinsonade mag heten: een robinsonade moest zijn zoals *Robinson Crusoe*. Een verengde omschrijving. De inperking van het subgenre tot teksten die het thema gemeen hebben met de roman van Defoe berust op een genreopvatting die ‘statisch en essentialistisch’ is.²⁴ De opvatting die in 1730 in de inleiding van de *Waarachtige Beschryvinge Der wonderbare Reyzen van Willem Retchir, of De Saxische Robinson* naar voren wordt gebracht – Robinson betekent *Avanturier* – reflecteert veel preciezer de eigentijdse opvatting van wat een robinsonade was. Carl Fisher spreekt in zijn artikel in *The Cambridge Companion to ‘Robinson Crusoe’* verlossende woorden over de definiëring van de robinsonade, waar hij – in navolging van Bakhtin – *Robinson Crusoe* en de navolgingen ervan beschouwt als ‘novels of ordeal’, romans waarin de held voortdurend op de proef gesteld wordt.²⁵ Een dergelijke omschrijving biedt meer ruimte aan ontwikkelingen van een subgenre.²⁶

In een dergelijke opvatting mogen ook de toneelstukken die de roman van Defoe als uitgangspunt kiezen, als robinsonade gelden. In de bibliografie die het boek van Staverman besluit, zijn die toneelstukken ondergebracht in een

23 *De Engelsche Vrouwelyke Robinson, of de zeldzame gevallen van Charlotte*. A.N.W. van der Plank (ed.) II (Deventer 1985); Staverman, *Robinson Crusoe in Nederland*, 5.

24 Gillis Dorleijn, Dirk de Geest en Pieter Verstraeten, *Literatuur* (Amsterdam 2017) 105.

25 Carl Fisher, ‘Innovation and Imitation in the Eighteenth-Century Robinsonade’, in: John Richetti (ed.), *The Cambridge Companion*, 99-100.

26 Dorleijn, De Geest en Verstraeten, *Literatuur*, 111-112.